

AŽ STÁT PŘIDÁ FIRMÁM NA MZDY

Proč se státu vyplatí přisypat firmám peníze na mzdy některých zaměstnanců, vysvětluje česko-americký ekonom Jan Švejnar.

 Text: Petr Káin, Jan Klesla

Poslední významně ocenění, kterého se mi dostalo, ukazuje vysoký štíhlý šedesátník s úsměvem na zed, kde visí maturitní vysvědčení se jménem Jan Švejnar. Česko-americkému ekonomovi ho před pár lety předali na Gymnázium Na Zatlance, kde měl v roce 1970 maturovat, ale místo toho raději zvolil cestu „za kopečky“. Ve Spojených státech vystudoval ekonomii a dlouho se zabýval mimo jiné i oblastí pracovní rukou a odměně, kterou za ni dostávají, jsme si s ním povídali.

Co je podle vás hlavním důvodem, že jsou české platy stále tak nízké?

Po téměř třiceti letech od revoluce by naše platy neměly být pouze na 25 až 50 procentech platů v Německu či Rakousku – zvláště když jsme sousední země uvnitř společného trhu, máme nízkou nezaměstnanost a před druhou světovou válkou i po ní jsme měli platy srovnatelné. Vysvětlení je řada, ale žádné není úplně uspokojivé.

Začneme tím, že v mnohých, zvláště malých podnicích nejsou velké zisky a rychlé zvýšení platů by je položilo. Tam jsou nízké platy pochopitelné. Ve velké části ekonomiky je však produktivita práce dostatečně vysoká na to, aby podniky dále úspěšně fungovaly i s vyššími platy. Zde je to otázka vyjednávání a síly. Jedním z faktorů jsou nepřítelští průrazné odbory, které byly po listopadu 1989 vnímány jako bývalé převodové páky komunistické propagandy a kontroly v podnicích. Mnozí lidé jim dlouho nedůvěřovali, někteří je nevidí jako perspektivní dodnes.

Zahraniční a větší české podniky mají povětšinou velké

zisky a mohly by platit více, než platí. Zde je to otázka poplatky, nabídky a vyjednávání. Vláda by též měla dát důraz na zvýšení produktivity a spolu s tím i meritorní zvýšení platů ve státním sektoru. Je známo, že se tím pak obvykle zvýší i platy v produktivních částech soukromého sektoru. Musí se ale samozřejmě dát pozor: ziskové podniky nezmění příliš svůj chod, budou-li platit zaměstnancům o deset až třicet procent více. Avšak, jak jsem již zmínil, méně ziskové podniky by podstatné zvýšení nemusely přežít. Z ekonomického hlediska je prostě lepší, jestliže se mzdy určují podnik od podniku než plošně na národní nebo sektorové úrovni.

Občas se nízké české mzdy zdůvodňují nízkou produktivitou. Myslíte, že oprávněně?

V nadnárodních společnostech, kde management zavádí stejný systém práce jako v ostatních pobočkách ve světě, je produktivita obdoba, ne-li vyšší než v jiných zemích. Jde také o to, jak se produktivita měří. Většinou se v porovnání se vstupem počítá výsledek generovaný z prodeje, tedy kvantita prodaných výrobků násobená jejich cenou. V tomto ohledu ještě nejsou všechny naše podniky na takové úrovni, aby mohly požadovat ceny jako špičkové zahraniční firmy. Parfémy Chanel se prostě prodávají za víc než běžné voňavky.

Co s lidmi, kteří pobírají minimální mzdu nebo jsou na úřadech práce?

Minimální mzda je u nás stále poměrně nízká a určité zvýšení by nemělo negativní ekonomický efekt. Co se týká nezaměstnaných, zde je to

Po téměř třiceti letech od revoluce by naše platy neměly být pouze na 25 až 50 procentech platů v Německu či Rakousku – zvláště když jsme sousední země uvnitř společného trhu, máme nízkou nezaměstnanost a před druhou světovou válkou i po ní jsme měli platy srovnatelné

samozejmě často otázka rekvalifikace a někdy též ochoty hledat práci. Potíž rekvalifikace spočívá v tom, že různé analýzy naznačují, že rekvalifikační kurzy nemají zdaleka takový efekt, jaký se očekával. To ale samozřejmě může být spíš problém jejich kvality a koncepce. Každopádně i moderní ekonomika vyžaduje základní manuální práci a firmy tyto lidi skutečně potřebují. Je otázka, jestli mohou být lépe zaplacení, jestli je možné jim zvýšit mzdu tak, aby nepreferovali podporu v nezaměstnanosti. Jedním z možných řešení je, že by stát těmto lidem částečně dotoval mzdy. Zaměstnanec by zůstal pro zaměstnavatele stále levný, o práci by tudíž nepřišel, a přitom by na tom byl po finanční stránce lépe. Pro stát je vždy lepší, když dává méně peněz člověku, který pracuje, než když mu dává více peněz v nezaměstnanosti. V různých zemích se tento systém podnětových dotací osvědčil.

Jak ale určit částku, od níž by měl stát firmám přispívat k platům zaměstnanců?

Není to jednoduché, ale trh sám do určité míry předurčuje, od jaké částky by stát měl přispívat. Ukazuje, kolik jsou podniky ochotné platit lidem, kteří nemají velkou kvalifikaci. Od této částky může stát zaměstnancům plat až do určité výše dotovat. Důležité je, aby lidé v tomto systému měli stále podnět pracovat.

Hodně se dnes mluví o tom, že robotizace ekonomiky může vést k tomu, že lidé budou přicházet o práci. Co si o tom myslíte?

Vždy existoval technologický pokrok a vždy se očekávalo, že sebere lidem práci – vzpo-

meňme na luddity. Vždy se s tím ale ekonomika, byla-li dostatečně pružná, postupně vypořádala. Otázkou je, zda to tak bude i tentokrát, odpověď zatím neznáme. Trendem je, že lidé pracují méně hodin než dříve, stačí vzpomenout na Charlese Dickense, popisujícího pracovní podmínky ve Velké Británii 19. století, kde někteří lidé pracovali šestnáct hodin denně sedm dní v týdnu. To se změnilo a dá se čekat, že postupně budou mít lidé více volného času a budou pracovat třeba jen čtyři dny v týdnu nebo místo osmihodinové pracovní doby stráví v práci jen šest hodin denně. Když to všechno bude dobře fungovat a lidskou práci zastanou roboti, mohou si lidé uchovat slušný životní standard.

Studie rovněž naznačují, že se stárnutím obyvatelstva bude mnohem více lidí zapotřebí

ve službách. Dojde k obrovskému přesunu pracovních sil mezi jednotlivými sektory. Takže nová pracovní místa se určitě vytvoří, ale onen přesun bude také znamenat jiné platové a pracovní podmínky a bezpochyby to nebude společensky lehké. Zvláště v krátkodobém kontextu může být toto přizpůsobení velmi bolestné. Trpět bude hlavně střední generace. Lidé do 35 až 40 let se většinou nějak přizpůsobí, lidé starší 55 až 60 let už zase mohou v nejhorším případě odejít do předčasného důchodu, ale pro lidi mezi těmito dvěma věkovými limity to může být potíž. Zvláště když u nás lidé nejsou povětšinou zvyklí dojíždět třeba hodinu za prací, jako je to běžné v jiných zemích. Bude důležité, aby stát vytvořil podněty pro rekvalifikaci a přesun lidí do jiných odvětví.

■ *Co by měly být ony podněty?*

Pokud je to možné, je lepší, aby podněty byly nepřímé, tedy aby to byly daně a dotace, popřípadě možnost rekvalifikace v době, kdy člověk pracuje. V takovém případě by stát mohl například částečně kompenzovat firmy, které svým zaměstnancům v rekvalifikaci pomohou. V situaci, kdy bude na trhu práce panovat velká nejistota, je žádoucí, aby stát tuto nejistotu zmírnil. Nemyslím tím, že by měl lidem zajistit konkrétní pracovní místo na celý život – takový ten klasický příběh, kdy někdo začal svou pracovní kariéru u Bati nebo ve Škodovce a také ji tam skončil. Mladá generace si bude muset zvyknout, že člověk může mít za život klidně deset různých zaměstnání, a přitom může mít vyšší životní úroveň, než

kdyby měl jen jedno nebo dvě. Samozřejmě tu ale bude nejistota a riziko při přechodu z jedné pracovní pozice do jiné a stát může dobrou hospodářskou politikou tuto nejistotu a riziko snížit, ať už poskytnutím informací, či dotací na rekvalifikaci nebo na podnikání. Z čehož mimo jiné vyplývá, že lidé by si měli zvyknout na to, že se budou vzdělávat celý život.

■ *Nebude mít nakonec robotizace práce větší dopad ve službách než v průmyslu? Koneckonců v průmyslu už nějakou dobu probíhá, zatímco služby stejný proces teprve vesměs čeká...*

Jistě. A bude to mít i výraznější dopad, protože ve službách pracuje mnohem více lidí než v průmyslu. Ve službách ale zároveň dojde k přelivu

pracovních sil, bude například větší poptávka po lidech, kteří se budou starat o starší občany.

■ *Mimochodem, někteří ekonomové již navrhuji podmíněný základní příjem pro všechny, přičemž onu podmínkou by byla právě rekvalifikace, tedy viditelná snaha člověka se vzdělávat. Je to podle vás řešení?*

Nemyslím si, že s výjimkou možná Norska a několika dalších zemí, které jsou díky nerostným surovinám extrémně bohaté, je univerzální příjem pro stát únosný. Je to strašně drahé. Všichni, dokonce i miliardáři by totiž dostávali od státu onen základní příjem. Proto jej mimochodem odmítla v referendu i tak bohatá země, jakou je Švýcarsko. Myslím, že mnohem lepší by bylo, aby tento příjem měly zajištěn pouze nižší příjmové vrstvy, které to skutečně potřebují. A jak jsem již řekl, rozhodně by stát měl spíše doplácet lidem, kteří již pracují, než aby se vytvořila ještě větší skupina lidí, kteří nepracují, protože dostávají dostatečně velký základní příjem od státu.

■ *Myslíte si, že se Česko na již probíhající změny v ekonomice a na pracovním trhu připravuje?*

Myslím, že se nepřipravujeme dostatečně. Hodně se o tom mluví, ale neexistuje celková koncepce. Česko je sice schopno přilákat zahraniční kapitál, ale už méně pracuje s nadnárodními firmami tak, aby sem umístily nejen výrobu, ale i výzkum a vývoj. Musí se také klást daleko větší důraz na kvalitu ve školském systému, od základních škol až po uni-

verzity. Když se podíváte na rozličné žebříčky kvality vysokých škol ve světě, můžete mít sice spoustu výhrad k jejich metodologii, ale faktem je, že v žádném nejsou české univerzity umístěné mezi těmi kvalitnějšími, řekněme v prvních dvou stech. Jiné země přitom dokážou postupovat kupředu. Dobrým příkladem je v tomto ohledu Čína, kde univerzity nebyly tak dobré jako naše, a najednou už jich je pár v první stovce a derou se do první padesátky. Když je vůle a cílevědomost, tak to jde.

Je třeba vytvořit a realizovat koncepci a při její tvorbě se nebát jít v debatě ani do extrémních pozic. Byť jen kvůli tomu, aby se lidé zamysleli, jak postupovat, i kdyby se to či ono extrémní řešení nakonec nepoužilo. Vezměme si jednoduchý příklad: co kdyby stát vzal peníze, jež dává vysokým školám na výuku studentů, a dal je přímo studentům, aby je použili na studium, ať již na Karlově univerzitě, nebo na Oxfordu, či kdekoli jinde? Zamysleme se, jak by to začalo systémem hýbat. Školy by se najednou více snažily, aby jejich „klient“ – student – ony peníze utratil u nich. Studenti by si začali více vybírat mezi školami a daňoví poplatníci by se začali více tázat, zda je správné používat jejich peníze takto plošně.

■ *Často se říká, že bezplatné školství umožňuje vystudovat i dětem z nemajetných rodin, čehož placené školství není schopno, protože stipendii pro nemajetné studenty je prostě málo. Souhlasíte?*

Když se podíváte na statistiky, z jakých rodin pocházejí studenti v systémech bezplatného terciárního vzdělávání, zjistíte, že jsou převážně ze

Česko je sice schopno přilákat zahraniční kapitál, ale už méně pracuje s nadnárodními firmami tak, aby sem umístily nejen výrobu, ale i výzkum a vývoj

Jan Švejnar (65)

Krátce před maturitou v roce 1970 emigroval do Švýcarska a posléze odcestoval do USA. Vystudoval ekonomii na Cornell University a následně doktorát na Princetonské univerzitě. V roce 1991 založil na Karlově univerzitě Centrum pro ekonomický výzkum a doktorské studium (CERGE), kde dodnes působí jako předseda výkonného a dozorčího výboru a hostující profesor. V letech 1994–2002 dělal ekonomického poradce prezidentovi Václavu Havlovi. Od roku 1996 do roku 2011 působil na Michiganské univerzitě, kde do roku 2004 vedl ústav Williama Davidsona a od roku 2005 do roku 2012 byl ředitelem Centra pro mezinárodní politiku. V roce 2012 byl jmenován profesorem na Kolumbijské univerzitě a ustanovujícím ředitelem Center on Global Economic Governance. V roce 2008 kandidoval na úřad prezidenta republiky, ve třetím kole volby nakonec podlehl Václavu Klausovi.

středních a vyšších tříd. Takže v podstatě lidé z chudších rodin svými daněmi dotují studium mladých lidí z rodin bohatších. Systém bezplatného školství tudíž není tak egalitářský, jak se občas říká. Naopak je v tomto smyslu společensky často dost neférově regresivní. Když se za studium platí, lze systém nastavit tak, aby umožnil přístup nižším příjmovým vrstvám a nediskriminoval je. Například systém takzvaného odloženého školného má řadu výhod. Škola za studenta dostává peníze od státu a absolvent následně ze svého platu, který je v průměru vyšší, než kdyby vysokou školu nevystudoval, splácí státu školné zpětně. Systém se dá nastavit i tak, že například lidé, kteří po studiu pracují v neziskovém sektoru a mají nižší plat, mohou splácet méně než ti, kteří vydělávají hodně v sektoru soukromém. Důležité je, že všichni mají stejný přístup a výběr a nikdo a priori nedotuje nikoho jiného.

■ *Tím jsme se trochu oklikou dostali k otázce nerovnosti. Z různých statistik vyplývá, že Česko je velmi rovnostářskou zemí. Myslíte, že to je skutečně pravda?*

Podle statistik stále ano. Je však důležité si uvědomit, že to zajišťuje náš sociální systém. Kdybychom neměli přerozdělování na základě penzijního systému, podpory v nezaměstnanosti, zdravotnictví a tak dále, byli bychom velmi nerovnostářskou společností. Tržní systém má obrovské výhody oproti centrálnímu plánování, ale vede k nerovnostem. To je jeden z důvodů, proč spolu s trhem potřebujeme také dobrou hospodářskou politiku. ■